

Розділ перший

ХЛОПЧИК І ГНОМ

1

Був собі колись в одному шведському селі хлопчик на ім'я Нільс — худенький, цибатий, з біленьким, як прядиво, чубом. Тата й мами він не слухався, вчитися не хотів, любив тільки їсти та спати, та ще й був страшенний збитошник — усім від нього перепадало.

Якось у неділю Нільсові батьки збиралися до церкви. Хлопчик зрадів: він залишиться вдома сам один і робитиме, що йому заманеться.

«Тепер мені ніхто не завадить узяти татову рушницю й стрільнути», — міркував він.

Та батько ніби прочитав синові думки, бо, вже виходячи з хати, зупинився на порозі й сказав:

— Якщо ти не хочеш іти з нами, то берись за уроки. Чуєш?

— Чую, тату, — мовив Нільс, а сам подумав, що сидітиме над книжкою, лиш доки тато з мамою вийдуть з хати.

Мати вернулася, дістала з полиці книжку, розгорнула її на потрібній сторінці й поклала на стіл біля вікна. Потім присунула до столу велике

батькове крісло, на яке досі ніколи не дозволяла Нільсові сідати.

Нільс стежив за матір'ю і думав, що дарма вона так клопочеться: все одно він прочитає не більше як одну-дві сторінки. Але батько знову ніби зазирнув йому в душу. Він підступив до сина й суворо наказав:

— Гляди мені, читай уважно! Доки ми повернемося, щоб ти вивчив усі уроки. Я сам тебе перевірю.

— Тут чотирнадцять з половиною сторінок, — докинула мати. — Берися відразу, щоб устиг прочитати, поки ми прийдемо.

Нарешті батько й мати пішли. Нільс став на поріг, подивився батькам услід і подумав: «Їм то що, посадили мене за книжку й раді-радісінькі».

Проте батько з матір'ю були зовсім не раді, а навпаки, засмучені. Хоч жили вони бідно і тільки й мали землі, що маленький садочок біля хати, однак не цим журилися. Їх гризла думка: що то вийде з їхнього сина.

У батька боліло серце, що Нільс байдужий до науки та лінивий і годиться хіба що гусей пасти. Мати непокоїлася тим, що хлопець вовкуватий і злостивий, жорстокий з тваринами і непривітний до людей.

— Хоч би він нарозумився, — зітхнула вона, — а то не йдись на що, встряне в якусь халепу й доведе нас до біди.

Тим часом Нільс міркував, братися йому за книжку чи ні. Думав-думав і зрештою поклав собі

цього разу послухатись. Він умостився в кріслі й почав стиха швиденько читати. Минула хвилинка, друга, одноманітне бурмотіння нагнало на нього сон, і він почав куняти.

А надворі стояла чудова година. Хоч була ще тільки половина березня, однак Нільсове село лежало на самому півдні Швеції, і там уже буяла весна. Щоправда, дерева ще стояли голі, але вже набростилися, в рівчаках дзюрчала вода, обабіч вулиці зацвів підбіл, кущі вздовж кам'яних огорож зробилися брунатні, блискучі. Буковий ліс за селом ніби набрякав і дедалі ставав густіший. А вгорі простяглася чиста блакить.

Крізь відчинені двері чути було щебетання ластівок. На подвір'ї походжали кури й гуси, в хліву ревли корови: вони теж зачули весну.

Хлопчик раз у раз клював носом, проте намагався прогнати від себе сон.

«Ні, я не спатиму, — думав він, — бо так і до обіду не докінчу читати».

Та зрештою він незчужся, як задрімав.

Нільс не знав, довго він спав чи ні, аж раптом його збудив якийсь шурхіт.

На підвіконні, якраз проти хлопця, стояло невеличке люстерко, і в ньому відбивалась майже вся кімната. Підвів хлопчик голову, зиркнув у люстерко і мало не скрикнув з подиву.

Скриня! Важке віко матеріної скрині відчинене!

Ту велику дубову скриню, оковану залізом, мама нікому не дозволяла відчиняти. В ній вона тримала

речі, що дістала у спадок ще від бабусі: старосвітські сукні з грубого домашнього сукна, вишиті різнобарвним бісером сорочки, білі, як сніг, накрохмалені очіпки, важкі пряжки та ланцюжки. Тепер такого одягу вже не носили, і мати не раз хотіла його продати, та в останню мить їй ставало жалко бабусиних речей. Ідучи з дому, мати ніколи не лишала скриню відчиненою, а надто як Нільс був у хаті сам. І сьогодні теж замкнула, хлопчик бачив.

То хто ж її відчинив?

Нільсові стало лячно. Може, поки він спав, до хати заліз злодій? Може, він ховається десь у кутку? Хлопчик боявся поворухнутись і не зводив очей з люстерка. Він сподівався побачити в ньому злодія.

Раптом Нільс помітив на краєчку скрині якусь тінь. Ось вона заворушилась...

Невже то йому ввижається? Хлопчик придивився пильніше і зачудовано роззявив рота.

На скрині сидів — хто б ви думали? Гном! Справжнісінький гном у чорному каптанці з білим мереживним коміром і манжетами, в штанах і крислатому капелюсі. Панчохи в нього були підв'язані під коліньми пишними бантами, а на черевиках поблискували срібні пряжки. Обличчя гном мав старе, зморшкувате.

Нільс багато чував про гномів, проте ніяк не сподівався, що вони такі маленькі. Адже цей, на скрині, був завбільшки з палець.

Гном витяг вишиваного очіпка і так захоплено його роздивлявся, що й не помітив, як хлопчик прокинувся.

Нільс був страшенно вражений, однак страх його минувся. Бо хіба можна боятися такого маленького чоловічка!

Поки той, забувши про все на світі, милувався чудовим старовинним візерунком, хлопчик розмірковував, яку б його встругнути капость. Може, вштовхнути гнома до скрині і заклапнути віко?

Однак Нільс не наважився торкнутися гнома рукою, тому він озирнувся по кімнаті, шукаючи, чим би його штовхнути. Він глянув на канапу, потім перевів погляд на плиту, на мисник, на відро з водою біля дверей, на заставлену всякою всячиною шаховку. Далі зирнув на татову рушницю, що висіла на стіні. Нарешті погляд його спинився на сачкові для метеликів, що висів на цвяшку біля самого вікна. Ось це йому й треба!

Нільс обережно підвівся і схопив із цвяха сачок. Хляп! — і гном опинився в пастці!

Хлопчик сам не сподівався, що йому так пощастить. Гном полетів у сачок сторч головою і безпорадно борсався на самому дні.

Нільс не знав, що йому робити з полоненим. Він тільки розмахував сачком, аби гном не видряпався і не втік.

— Слухай-но, Нільсе, — озвався нарешті гном, — відпусти мене на волю. Я вже багато років допомагаю

вашій родині, тож зглянься надо мною. Я тобі дам золотого завбільшки з татів годинник.

Нільс подумав, що одна монета — надто малий викуп. Проте він уже й сам радий був спекатись гнома. Тому хлопчик перестав вимахувати сачком.

Гном, спритно чіпляючись за сітку, видряпався вже майже на самий верх, коли Нільсові раптом спало на думку, що можна було б зажадати від полоненого ще одного: хай зробить так, аби уроки вивчилися самі собою.

І він знову труснув сачком.

Та враз хлопець дістав такого ляпаса, що випустив із рук сачка і брязнув на підлогу...

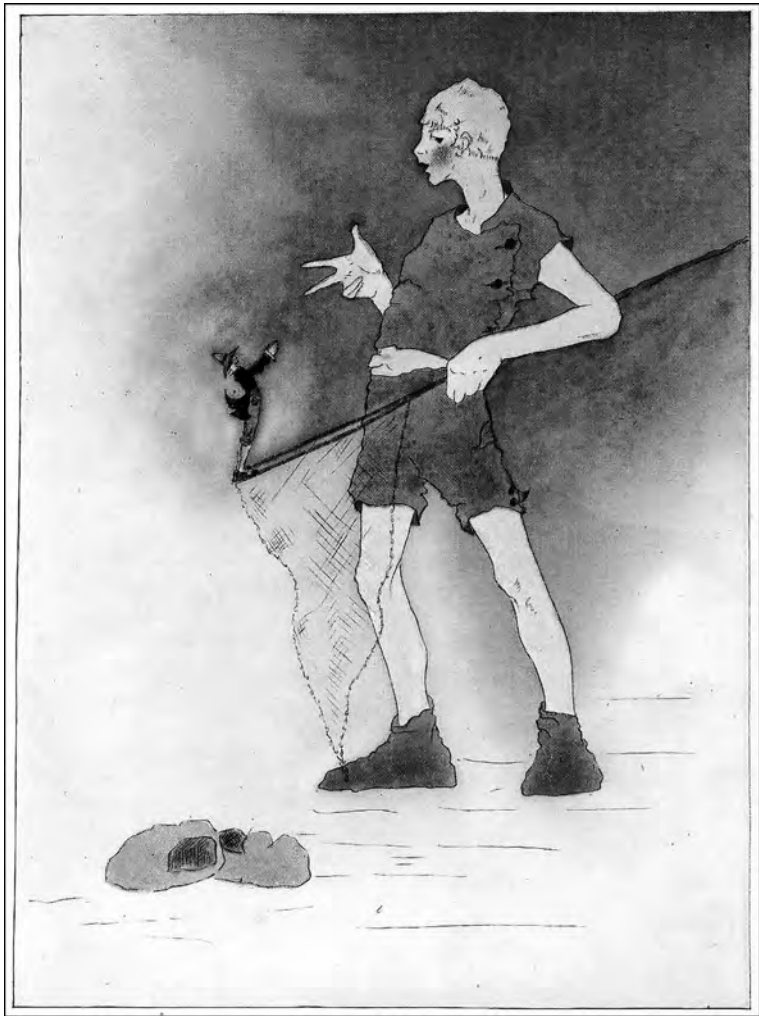
2

Коли Нільс отямився, то побачив, що він у хаті сам один. Від гнома й сліду не залишилось, скриня була зачинена, а сачок висів на цвяшку, там де й завжди.

Якби обличчя не горіло від ляпаса, ніби хто його ошпарив, хлопчик подумав би, що це йому тільки приснилося.

«Звичайно, тато й мама скажуть, що я все вигадав, — міркував він. — Не повірять, що я через гнома не вивчив уроків. Краще відразу взятися за книгу».

Однак, ступивши кілька кроків, Нільс зупинився. Сталось щось дивне. Не могла ж кімната вирости! Але чого ж тоді йому так довго треба йти до

столу? А що зробилося з кріслом? На вигляд воно ніби таке саме, як було, та чомусь хлопчикові довелося спинатись на поперечки, щоб сісти на нього. І стіл теж виріс — до нього не дотягтися з крісла, хіба що стати на бильце.

— Що за напасть! — вигукнув Нільс. — Чи не зачарував гном і крісло, і стіл, і геть усю кімнату?

Книжка теж лежала на столі і на вигляд була ніби така сама, проте й з нею щось сталося, бо Нільс не міг прочитати й слова, доки не виліз на саму сторінку.

Він ледве здолав кілька рядків, а тоді випадково підвів голову, позирнув на люстерко і здивовано скрикнув:

— О, а це хто?

Бо в дзеркалі він помітив маленького гнома, одягненого в шкіряні штанці та картату сорочку.

— А вбраний він точнісінько так, як я, — по хвилі мовив Нільс і посварився на гнома кулаком.

Чоловічок у дзеркалі теж посварився кулаком.

Нільс смикнув себе за чуба, і гном у дзеркалі смикнув себе за чуба.

Нільс крутнувся на п'ятах, і хлопчик у дзеркалі зробив те саме. Нільс зазирнув за люстерко, чи, бува, не сховався хтось за ним. Та все дарма: там не було нікого.

І тоді Нільса охопив розпач. Він збагнув, що гном зачарував його, і той малесенький хлопчик у дзеркалі — це він сам, Нільс Гольгерсон.

«А може, це тільки сон? — подумав він. — Може, треба трошки почекати, і все мине?»

Хлопчик став перед люстерком і на хвилюк зажмурився. Потім розплющив очі, та дарма: він ані на палець не побільшав. Усе залишилось таке саме — білявий чуб, ластовиння на носі, латки на штанцях, поцеровані шкарпетки — геть усе, тільки набагато меншого розміру.

«Треба шукати гнома, — вирішив Нільс. — Може, він просто пожартував? Знайду його й помирюся!»

Нільс зіскочив на підлогу й заходився шукати. Він зазирнув за крісло, під шафу, під канапу, заповз навіть у мишачу нірку — тепер йому це було не важко зробити, — проте гнома ніде не знайшов.

Хлопчик плакав, обіцяв, що більше нікому не скаже поганого слова, ніколи не скривдить жодної тварини. Аби тільки знову стати людиною, він буде добрий і слухняний. Та хоч що він казав, нічого не допомагало.

Раптом Нільс згадав, як мама розповідала, ніби гноми полюбляють жити в стайні, й надумав пошукати ще біля корів. На щастя, двері стояли відчинені, а то хлопцеві тепер годі було б дотягнутися до клямки.

Нільс вибіг у сіни. Де ж його дерев'яні капці? Адже, як водиться в шведських селах, він залишив їх у сінях, а в кімнаті сидів у самих тільки шкарпетках. І що робитиме він з тими великими важкими шкарбунами, коли він такий маленький? Та враз

Нільс помітив біля порога пару маленьких калмиків. Тоді він засмутився ще дужче.

«Виходить, гном не забув зачарувати і моє взуття, — подумав він. — Отож не скоро я позбудуся лиха».

На старій дубовій дошці, що лежала перед сінешніми дверима, вистрибував горобець. Побачивши хлопчика, він загукав:

— Цвірінь! Цвірінь! Гляньте лишень на Нільса, гусячого пастуха! Гляньте на крихітку Нільса Гольгерсона!

Тоді гуси та кури й собі повернули до хлопчика голови і зняли галас.

— Ку-курі-ку! — заспівав півень. — Так йому й треба! Він скуб мене за гребінь! Ку-курі-ку!

— Так йому й треба! Так йому й треба! — підхопили кури. А гуси підійшли ближче і, витягаючи голови, питали:

— Хто це зробив? Хто це зробив?

Але найдивовижніше було те, що Нільс розумів їхню мову. Він так розгубився, що не міг і кроку ступити, тільки стояв на порозі, слухав і думав:

«Це, певно, через те, що я став гномом. Саме тому я й розумію їх».

Однак хлопчик не міг довго терпіти, щоб кури тишилися з його нещастя. Він шпурнув у них камінцем і крикнув:

— Ану цитьте, а то я вам дам!

Проте Нільс забув, що тепер він став маленький і кури вже не бояться його. І справді, вони відразу накинулись на нього, почали дзьобати й закричали ще дужче:

— Так йому й треба! Так йому й треба!

Нільс спробував утекти від курей, але вони бігли за ним слідом і правили своєї.

Кури, певне, не дали б малому спокою, якби на подвір'ї не з'явилася кішка. Побачивши її, вони одразу стихли і, ніби нічого й не сталося, почали далі порпатися в землі. Нільс кинувся до кішки.

— Люба кицю, — мовив він, — ти знаєш на нашому подвір'ї всі закутки й нірки. Будь така ласкава і скажи мені, де я можу знайти гнома?

Кішка відповіла не зразу. Вона сіла, згорнула хвоста гарним кільцем навколо передніх лап і поглянула на хлопчика.

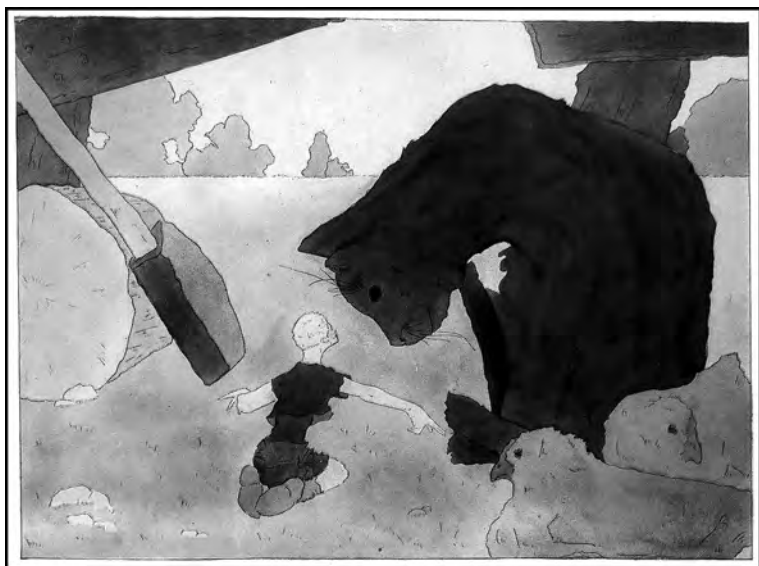
Це була велика чорна кішка з білою латочкою на грудях і гладенькою шерстю, що аж вилискувала на сонці. На вигляд кішка здавалась дуже лагідною, навіть кігті втягнула в м'якенькі лапи і примружила сірі очі з вузьенькою щілинкою посередині.

— Звісно, я знаю, де живе гном, — по хвилі говорила вона солодким голоском. — Але ще не відомо, чи я захочу тобі сказати.

— Люба кицю, ти ж повинна мені допомогти! Хіба ти не бачиш, що гном зачарував мене?

Кішка ледь розплющила очі. В них блимнув зелений лихий вогник, однак відповіла вона так само лагідно:

— За що ж мені помагати тобі, га? Може, за те, що ти смикав мене за хвоста?

Нільс розсердився. Він забув, який він тепер малий і безсилий.

— Я ще й зараз можу смикнути тебе, як будеш така розумна! — крикнув він і кинувся до кішки.

І враз кішка змінилася. Шерсть у неї найжачилась, спина вигнулась, із пухнатих лапок висунулися гострі кігті, а широко розплющені очі запалали червоним вогнем. Нільсові навіть здалося, що перед ним якийсь небачений звір. Однак він не втік, а ступив ще крок уперед. Раптом кішка стрибнула на нього, звалила на землю, наступила передніми лапами на груди й роззявила пащу.

Хлопчик відчув, як пазури кішки впиваються йому в тіло, а гострі зуби кусають шию.

— Рятуйте! Рятуйте! — щосили заверещав він тоненьким голоском.

Однак ніхто не прийшов на допомогу, і Нільс подумав, що тут йому й смерть.

Та враз кішка сховала пазури і випустила Нільса з лап.

— Поки що досить, — мовила вона. — Я пускаю тебе задля твоєї матері — вона добра жінка і завжди годує мене молоком. Я лише хотіла показати тобі, хто з нас дужчий.

Сказавши це, кішка повернулася і пішла собі, тихенько муркочучи, знову лагідна й спокійна.

Нільсові було так соромно, що він чимдуж гайнув до стайні, ні на кого не озираючись.

У стайні було всього три корови, та, побачивши хлопця, вони так заревіли, що можна було подумати, ніби там їх цілих тридцять.

— Му! Му! Добре, що є на світі справедливість! — мукала одна.

— Му! Му! Еге ж! Таки є! — вторували інші дві.

Хлопчик хотів спитати їх про гнома, та де там: корови зчинили таке риковище, ніби до стайні забіг чужий собака, — били ногами, дзвеніли ланцюгами і замахувалися рогами.

— Ану підійди лишень, — казала одна, — я так тебе хвицну, що довіку пам'ятатимеш!

— Ходи ближче, — погрожувала друга. — Скуштуєш моїх рогів. Я тобі нагадаю, як ти пустив мені у вухо осу!

